

บทที่ 5

สรุปผลการศึกษา บทวิจารณ์ และข้อเสนอแนะ

5.1 บทสรุป

จากการศึกษาแนวความคิดตามทัศนะแบบตะวันตกทำให้ทราบว่าสิทธิส่วนบุคคล (The Rights of the Individuals) มีความหมายหลักอยู่ 2 ประการ คือ สิทธิในเชิงผลประโยชน์และสิทธิในเชิงอำนาจ หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า สิทธิที่จะได้รับและสิทธิที่จะกระทำ ซึ่งสิทธิแต่ละประการดังกล่าวนี้ก็มีอยู่ 2 ลักษณะ คือ สิทธิในเชิงสังคมและสิทธิในทางธรรม

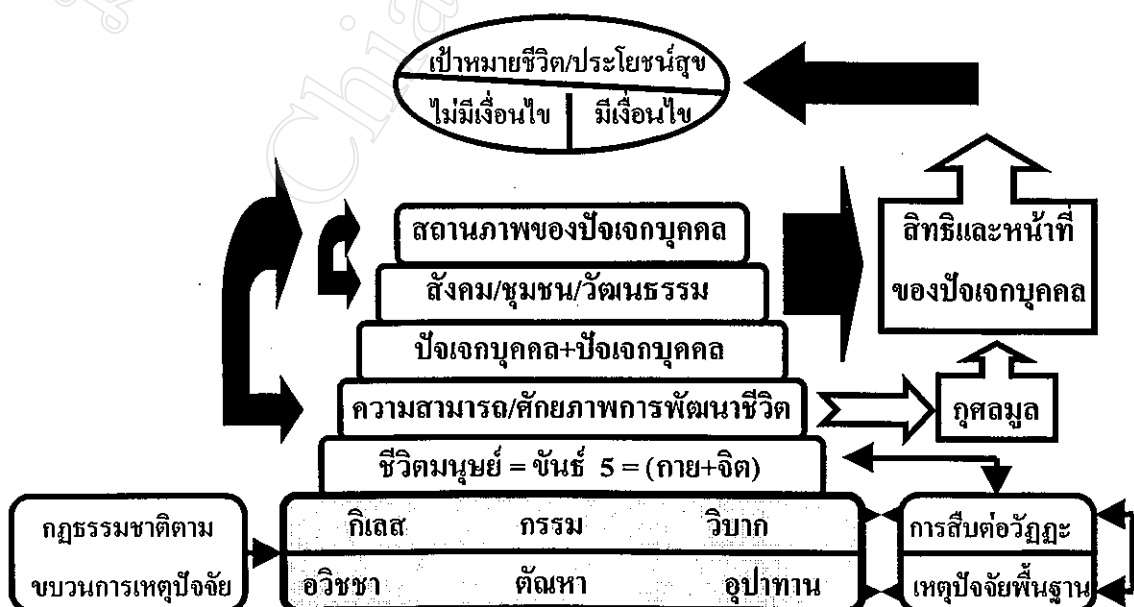
ส่วนสาระแห่งสิทธิส่วนบุคคลตามแนวคิดแบบตะวันตกนั้น มีลักษณะครอบคลุมในประเด็นดังนี้

1. สิทธิในความเป็นส่วนตัวด้านชีวิตร่างกายเลือดเนื้อของตนเอง
2. สิทธิในความเป็นส่วนตัวด้านทรัพย์สินสมบัติ
3. สิทธิในความเป็นส่วนตัวด้านพฤติกรรม และวิถีการดำรงชีวิต
4. สิทธิในความเป็นส่วนตัวด้านข้อมูลข่าวสารส่วนบุคคล
5. สิทธิที่จะได้รับการปกป้องคุ้มครองสิทธิต่างๆ ตามที่กล่าวถึงในข้อ 1-4 และสิทธิอื่นๆ ที่สังคมเห็นว่าปัจเจกบุคคลพึงได้รับ

ส่วนผลการศึกษาข้อมูลในพระไตรปิฎก ผู้วิจัยได้ข้อสรุปเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องสิทธิส่วนบุคคลตามทัศนะในพระพุทธศาสนา ดังนี้

1. กรอบคิดเรื่อง "สิทธิส่วนบุคคล" จากคำสอนในพระไตรปิฎก หากพิจารณาในเชิงสังคมจะสะท้อนแนวคิดออกมาจากคำต่างๆ เช่น คำว่า อานิสงส์ ผล วิบาก หรือ ประโยชน์ เป็นต้น แทนคำว่า "สิทธิ" แต่หากพิจารณาในเชิงธรรมก็ถือว่ามิฐานรากมาจากขบวนการแห่งกฎธรรมชาติของชีวิตนั่นเอง
2. จากบทสรุปในข้อที่ 1 ทำให้ทราบว่า แนวคิดที่เป็นหลักกำหนดเรื่องสิทธิส่วนบุคคลในเชิงสังคม ก็คือคำสอนเรื่องการทำหน้าที่ของปัจเจกบุคคลตามสถานภาพที่เป็นอยู่

สรุปความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิทธิหน้าที่และเป้าหมาย

หากยึดเอามนุษย์เป็นศูนย์กลางหรือเป็นเป้าหมายแล้ว เรื่องสิทธิส่วนบุคคลจะครอบคลุมอยู่ในมิติชีวิตทั้ง 3 ด้าน โดยอยู่ภายใต้ขอบเขตที่ไม่เป็นการส่งผลทำลายเป้าหมายชีวิต ทั้งของตนเองและบุคคลอื่น คือการใช้สิทธิดังกล่าวนั้นต้องไม่เบียดเบียนและกันในทุกๆ ด้าน หากแต่ต้องเป็นไปเพื่อส่งเสริมให้เกิดสันติสุขกับทุกๆ ฝ่าย การกระทำโดยมิติแห่งชีวิตด้านใดด้านหนึ่งแล้ว มีผลในการทำลายประโยชน์สุขของฝ่ายใดก็ตาม ซึ่งอาจเป็นของตนเองหรือบุคคลอื่น การกระทำดังกล่าวนี้ถือว่าไม่เป็นสิทธิที่จะพึงได้รับ

จากการวิเคราะห์แนวคิดเรื่องสิทธิแบบตะวันตกและพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยได้เห็นความแตกต่างกันดังนี้ คือ

1. แนวคิดแบบตะวันตกให้ความสำคัญสิทธิทางกายและวาจา อันเป็นสิทธิในเชิงสังคม ส่วนพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญสิทธิด้านจิตใจซึ่งเป็นสิทธิทางธรรม
2. แนวคิดแบบตะวันตกเน้นเรื่องสิทธิส่วนบุคคลเพื่อแสวงหาและรักษาผลประโยชน์อันเป็นของปัจเจกบุคคลซึ่งตัดขาดจากการเชื่อมสัมพันธ์กับบุคคลอื่นๆ ในสังคม ส่วนพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับสิทธิส่วนบุคคลในด้านที่มีผลเพื่อเกื้อกูลต่อคู่ปฏิสัมพันธ์กันของแต่ละปัจเจกบุคคลซึ่งเชื่อมโยงไปสู่ความกลมกลืนกับสังคม
3. ลักษณะสิทธิส่วนบุคคลแบบตะวันตกเป็นสิทธิส่วนบุคคลที่แยกตัวออกจากสังคมอย่างเด็ดขาดโดยแท้จริง ส่วนลักษณะสิทธิส่วนบุคคลแบบพระพุทธศาสนามีนัยในการเชื่อมโยงเป็นหนึ่งเดียวกับสังคม
4. ลักษณะสิทธิแบบตะวันตกเป็นไปเพื่อการสะสม กอบโกย แสวงหาด้านวัตถุมาตอบสนองให้มาก และพอกพูนอึดตาให้ใหญ่ขึ้น ส่วนสิทธิแบบพระพุทธศาสนามีลักษณะที่เป็นไปเพื่อการลดละ สละวัตถุให้น้อยลง และสลายความเป็นอึดตาให้หมดไป
5. สิทธิส่วนบุคคลแบบตะวันตกเน้นคุณค่าด้านวัตถุอันเป็นเหตุปัจจัยจากภายนอก ส่วนพระพุทธศาสนานับคุณค่าด้านจิตใจอันเป็นเหตุปัจจัยภายใน

5.2 บทวิจารณ์

จากการศึกษาทำที่และแนวคิดเรื่องสิทธิส่วนบุคคลโดยพื้นฐานแบบตะวันตก จะเห็นได้ว่า มีวิวัฒนาการมาตามลำดับตั้งแต่สมัยกรีก หรือก่อนหน้านั้นแล้ว เพียงแต่ไม่ได้เป็นประเด็นถกเถียงกันอย่างแพร่หลายและให้ความสำคัญมากเหมือนเช่นในปัจจุบัน

ต่อมาเมื่อโลกก้าวเข้าสู่ยุคปฏิวัติทางอุตสาหกรรม ระบบทุนนิยมและเสรีนิยมได้มีอิทธิพลครอบงำไปทั่วทุกมุมโลก ดังนั้น ใครที่มีทุนมากก็มีอำนาจการต่อรองสูงกว่า จนในที่สุดผู้ที่มีทุนมากๆ ดังกล่าวก็กลายเป็นผู้กำหนดทิศทางของสังคมไปโดยปริยาย กติกาของการอยู่ร่วมกันในสังคม จึงเป็นกฎที่กำหนดไว้เพื่อแสวงหาผลกำไรของปัจเจกบุคคลเพียงบางกลุ่ม คือกลุ่มนายทุน หรือผู้เป็นเจ้าของการผลิตบุคคลใดที่มีความได้เปรียบทางเศรษฐกิจ ก็มักจะสร้างพันธะต่างๆ ขึ้นมาผูกมัดบุคคลที่ด้อยกว่า เพื่อจะได้ครอบงำขูดรีดเอาเอาผลประโยชน์โดยวิธีการต่างๆ ตามกติกาที่ตนเป็นผู้กำหนด

กติกาหรือกฎระเบียบปฏิบัติที่กำหนดขึ้นมามีได้จิตสำนึกแห่งโลภะ ย่อมมีเป้าหมายที่ผลกำไรเป็นหลักใหญ่ เราจึงมักพบว่ากฎกติกาจำนวนมากที่กำหนดขึ้นมาก็เพื่อรักษา หรือเอื้อต่อการแสวงหาผลประโยชน์ของบุคคลเพียงไม่กี่กลุ่ม ดังนั้น แม้แต่แนวคิดเรื่องสิทธิมนุษยชนเอง ในที่สุดก็ยังกลายเป็นเครื่องมือของชาตินิยมอำนาจในการใช้เป็นเครื่องต่อรอง เพื่อครอบงำและรักษาผลประโยชน์ของระบบทุนนิยม แนวคิดเรื่องสิทธิส่วนบุคคลแบบตะวันตก จึงแยกจากการปกป้องผลประโยชน์ส่วนบุคคลไม่ออก

หากจะวิจารณ์แนวคิดเรื่องสิทธิแบบตะวันตก โดยอิงอยู่บนฐานแนวคิดหลักทางพระพุทธศาสนาเราก็เห็นได้ว่า พื้นฐานแนวคิดเรื่องสิทธิแบบตะวันตกล้วนเกิดจากอกุศลจิตเป็นคำมูลสำคัญ คือเมื่อฝ่ายที่มีอำนาจเหนือกว่าเกิดโลภะจิตขึ้น ก็จะแสวงหาผลประโยชน์จากฝ่ายที่ด้อยโอกาสกว่าด้วยวิธีการต่างๆ โดยการใช้มาตรฐานฝ่ายตนเป็นเกณฑ์วัด และพยายามวางมาตรฐานสากลให้กับอีกฝ่าย เพื่อที่ตนจะได้เข้าไปครอบงำเอาประโยชน์จากฝ่ายตรงข้ามได้ง่ายขึ้นโดยชอบธรรม และไม่ให้ฝ่ายตรงข้ามมีสิทธิโต้แย้งได้ด้วยกฎหมาย เนื่องจากฝ่ายที่มีอำนาจเหนือกว่าได้ใช้อำนาจดังกล่าวนี้กำหนดมาตรฐานให้ตนเองเป็นฝ่ายมีสิทธิถูกต้องเสียแล้ว ดังนั้น การแสวงหาผลประโยชน์ใดๆ ย่อมล้วนเป็นไปตามเงื่อนไขแห่งสิทธิดังกล่าว

การใช้อำนาจเพื่อผลประโยชน์ส่วนตนนั้น ไม่ว่าจะโดยวิธีการใดๆ ก็ตาม นั่นก็คือผลสะท้อนออกมาจากพื้นฐานทางจิตที่มีโทสะเป็นมูล เมื่อแต่ละฝ่ายมีพื้นฐานทางจิตคือโทสะเป็นรากเง่าใหญ่เหมือนกัน การทำลายล้างย่อมเกิดขึ้นโดยทุกวิถีทาง ยิ่งถูกโมหะครอบงำจิตใจส่วนลึกของแต่ละฝ่ายแล้ว การทำลายล้างกันก็ยังไม่เลือกกว่าจะเป็นวิธีการที่ถูกต้องตามกฎหมายสากลที่ตนเป็นผู้กำหนดขึ้นมาเองหรือไม่ก็ตาม

ดังนั้น เมื่อพูดถึงเรื่องสิทธิในเชิงผลประโยชน์ ก็คือแรงผลักดันจากโลกจิตนั่นเองเป็นพื้นฐาน และเมื่อพูดถึงเรื่องสิทธิในเชิงอำนาจ ก็คือแรงผลักดันจากโทสะจิตเป็นพื้นฐาน โดยทั้งสองประการนั้นจะถูกแฝงไว้ด้วยรากเง่าแห่งโมหะจิตอันเป็นตัวแทนของฝ่ายอวิชา ซึ่งถูกฝังรากลึกใน

จิตใจจนไม่อาจรู้สึกตัวได้ พฤติกรรมของผู้ที่ถูกครอบงำโดยอภิสลมูลต่างๆ ดังกล่าวจึงสะท้อนออกมาให้เห็นได้ทางกายบ้าง ทางวาจาบ้าง โดยมีลักษณะบ่งชี้ให้เห็นถึงความเห็นแก่ตัวคือการแสวงหาผลประโยชน์อย่างไร้ขีดจำกัดบ้าง ให้เห็นถึงความโกรธและอาฆาตพยาบาท ของเวรกัน เป็นต้น ด้วยการเข่นฆ่าทำลายล้างกันบ้าง ซึ่งตราบโศกที่มีการแก้ปัญหาต่างๆ โดยมีอภิสลจิตเป็นมูลปัญหาต่างๆ ย่อมไม่อาจยุติได้อย่างแท้จริง และสันติสุขที่ยั่งยืนและถาวรก็เกิดขึ้นไม่ได้ด้วยพื้นฐานทางจิตเช่นนั้น มีแต่จะเป็นไปเพื่อการทำลายสันติสุขที่ยั่งยืนและไม่มีจุดจบกลายเป็นวัฏจักรแบบงูกินหางขึ้นมาแทน

การจะสร้างสันติสุขที่ยั่งยืนและถาวรจึงต้องมีฐานจิตที่เริ่มจากอภิสลจิตเสียก่อน โดยการแสดงออกถึงความรักความเมตตาที่มีต่อผู้อื่น ไม่มุ่งหวังผลประโยชน์จากใครๆ หรือการใช้อำนาจกดขี่ข่มเหงเขาให้ได้รับความเจ็บช้ำน้ำใจ ต้องใช้การเสียสละเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และเห็นอกเห็นใจกับผู้น้อยหรือผู้ที่ด้อยโอกาสกว่าตน ซึ่งจากประวัติศาสตร์เองจะทำให้ทราบว่าเราไม่อาจสร้างความยุติธรรมขึ้นมาได้ด้วยความอยุติธรรม ความรักไม่อาจสร้างขึ้นมาได้ด้วยฐานของความเกลียดชังหรือการใช้อำนาจกดขี่ข่มเหงอีกฝ่ายหนึ่ง

แนวคิดเรื่องสิทธิในเชิงอำนาจ และผลประโยชน์ จึงกลายเป็นอุปสรรคขวางกั้นไม่ให้มนุษย์มีปฏิสัมพันธ์กันอย่างจริงจัง มีแต่จะสร้างความรู้สึกละแวกแยก หรือมองฝ่ายตรงข้ามกับตนเป็นเพียงเหยื่อหรือไม้เท้าตบตีขึ้นหนึ่งที่จะกดขี่และแสวงหาผลประโยชน์จากเขาให้ได้มากที่สุดเท่าที่อำนาจและโอกาสจะเอื้ออำนวยให้ สันติสุขที่เกิดจากพื้นฐานแห่งการรักษาผลประโยชน์โดยการใช้อำนาจเข้าข่มเหงนั้น จึงเป็นเพียงสันติสุขแบบเทียมๆ หรือเป็นสันติสุขที่มีพื้นฐานอยู่บนความหวาดกลัวภายในจิตใจเท่านั้นเอง หากเป็นสันติสุขที่แท้จริงและยั่งยืนแต่อย่างใดไม่

แต่อย่างไรก็ตามหากพิจารณาในเชิงสังคมแล้ว จากผลสรุปในแต่ละประเด็นที่ผู้วิจัยได้จากการศึกษาแนวคิดที่ปรากฏในพระไตรปิฎก จะเห็นได้ว่ามีคำสอนหลายแห่งที่สอดคล้องกับหลักการแห่งสิทธิส่วนบุคคลแบบตะวันตก ไม่ว่าจะเป็นสิทธิที่จะได้รับประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งจากบุคคลอื่น หรือจากสังคม และสิทธิที่จะกระทำหรือเลือกปฏิบัติในแนวทางใดแนวทางหนึ่งตามที่ตนเชื่อหรือยอมรับ

แต่ลักษณะแนวคิดทางพระพุทธศาสนาจะมองเรื่องสิทธิว่าเป็นสิ่งที่มีความสอดคล้องและสัมพันธ์กับเงื่อนไขหลายอย่าง เช่น สถานภาพของปัจเจกบุคคลแต่ละคนว่าอยู่ในสถานะเช่นใด ในกาละ และเทศะ ใด เป็นต้น จึงกล่าวได้อีกอย่างหนึ่งว่าสิทธิในทัศนะทางพระพุทธศาสนานั้น ถือว่าย่อมเป็นไปตามกฎแห่งเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องและกฎแห่งกรรมของบุคคลนั้นๆ นั่นเอง

ดังนั้น สิทธิส่วนบุคคลในแนวคิดแบบพุทธจึงเกิดขึ้นภายในกรอบของหน้าที่ ตามสถานภาพของแต่ละบุคคล ไม่มีลักษณะของการเอารัดเอาเปรียบคนอื่น เพราะในขณะที่ตนได้สิทธิจากคนอื่นโดยชอบธรรมนั้น ก็ต้องทำหน้าที่ที่ถูกต้องชอบธรรมเพื่อคนอื่นด้วย ดังจะเห็นได้จากหลักทศทั้ง 6 ในสังคาลสูตรที่พระพุทธเจ้าตรัสถึงหน้าที่ที่มนุษย์พึงปฏิบัติต่อคนอื่น ให้ถูกต้องตามฐานะของตนเองและคนอื่น

ถ้าทุกคนทำหน้าที่ของตนอย่างสมบูรณ์ตามสถานภาพที่เป็นอยู่ “สิทธิส่วนบุคคล” ในด้านต่างๆ ย่อมได้รับการคุ้มครองโดยอัตโนมัติ ไม่จำเป็นต้องบัญญัติเรื่องสิทธิเอาไว้อีกต่างหาก เพราะถ้าเน้นเรื่องสิทธิมากกว่าหน้าที่ จะทำให้คนในสังคมเกิดความรู้สึกว่าตนจะได้อะไรจากคนอื่นบ้าง ซึ่งเป็นการไปกระตุ้นกระแสแห่งโลภะให้รุนแรงขึ้น เมื่อเห็นว่าตนไม่ได้ดังที่หวัง ก็เกิดความรู้สึกว่าสูญเสียสิทธิไป จึงลุกขึ้นมาเรียกร้องและนำไปสู่ความรุนแรงอย่างอื่นตามมา

น่าจะเป็นเพราะเหตุนี้ในทางพระพุทธศาสนาจึงไม่ได้วางกรอบเรื่องสิทธิในเชิงสังคมเอาไว้โดยตรง แต่สอนไว้โดยนัยอย่างอื่นคือการทำหน้าที่ของปัจเจกบุคคลให้ตรงตามสถานภาพ หากศึกษาเรื่องหน้าที่ดังกล่าวแล้วจะเห็นว่า มีความสัมพันธ์ที่โยงไปหาสิทธิส่วนบุคคลด้วย เพราะการทำหน้าที่ให้ถูกต้องตามสถานภาพของแต่ละคน ย่อมเป็นการรักษาสิทธิที่บุคคลอื่นพึงได้รับโดยอัตโนมัติ

เมื่อทุกคนตระหนักถึงหน้าที่ที่ตนรับผิดชอบอยู่จึงเป็นการส่งเสริมความรัก ความเมตตา และการเสียสละเพื่อคนอื่น ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาจิตใจของปัจเจกบุคคลให้สูงขึ้น สิทธิของตนก็ได้ (จากการทำหน้าที่ของคนอื่น) สิทธิของคนอื่นก็ไม่เสีย (จากการทำหน้าที่ของตน) ประโยชน์สุขย่อมเกิดขึ้นกับส่วนรวม ปัจเจกบุคคลก็อยู่ได้ สังคมก็อยู่รอดอย่างปราศจากความรุนแรง

เพราะเหตุนี้ เราจึงมักจะเห็นว่าแนวคิดในพระพุทธศาสนามีท่าทีเน้นเรื่องการทำหน้าที่ให้ถูกต้องตามสถานภาพของแต่ละคน ซึ่งเป็นเรื่องของการให้ มากกว่าที่จะเน้นเรื่องสิทธิตามความหมายที่เข้าใจกันโดยทั่วไป ซึ่งเป็นเรื่องของการรับ สิทธิส่วนบุคคลจึงอยู่ภายใต้จากการทำหน้าที่ของปัจเจกบุคคลอย่างได้สมดุล โดยแต่ละบุคคลจะเป็นทั้งผู้ให้และผู้รับไปพร้อมๆ กัน

จึงกล่าวได้ว่าสิทธิส่วนบุคคลจากมุมมองของพระพุทธศาสนานั้น เป็นเรื่องของการทำหน้าที่อย่างถูกต้องของบุคคลตามสถานะที่เป็นอยู่ และพระพุทธศาสนาไม่มีท่าทีในการบังคับให้บุคคลอื่นต้องทำตามอำนาจของตน หรือครอบงำความคิดเห็นของบุคคลอื่นแต่อย่างใดเลย

แต่เนื่องจากมนุษย์ต้องอยู่ร่วมกับคนอื่นในสังคม ดังนั้นสิทธิส่วนบุคคลจึงถูกจำกัดอยู่ภายใต้กติกาของสังคมอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ เพราะเมื่ออยู่ในสังคมใดก็ต้องยอมรับและปฏิบัติตามกติกาของสังคมนั้นด้วย หากการกระทำใดๆ ของบุคคลต้องไปกระทบต่อสิทธิของบุคคลอื่น หรือ

อาจสร้างความเสียหายต่อส่วนรวม และไปทำลายเป้าหมายการดำรงชีวิตในสถานภาพเช่นนั้น การกระทำดังกล่าวก็ไม่ใช่สิทธิที่พึงกระทำ

จะเห็นได้ว่าสิทธิเหล่านี้ไม่ใช่เกิดขึ้นอย่างลอยๆ หากแต่อิงอาศัยอยู่กับเงื่อนไขต่างๆ มากมายลดหลั่นกันไปตามลำดับ สิทธิส่วนบุคคลบางอย่างนั้น จึงต้องอยู่ภายใต้ขอบเขตของสิทธิอื่นๆ ที่กว้างกว่า เช่น สิทธิของสังคม ธรรมเนียม และธรรมเนียม เป็นต้น แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นทุกอย่างก็จะดำเนินไปภายใต้กฎแห่งความจริงเหมือนกันหมด

ฉะนั้น สิทธิส่วนบุคคลในมุมมองของพระพุทธศาสนา จึงมีที่อิงอาศัยอยู่บนเงื่อนไขอื่นๆ ตามกฎแห่งเหตุปัจจัย และสิทธิต่างๆ ทางสังคมนั้นก็เป็นเรื่องของการทำหน้าที่ต่อกันอย่างถูกต้องระหว่างบุคคลต่อบุคคล หรือระหว่างบุคคลต่อรัฐ เป็นต้น

สิทธิของแต่ละบุคคลจึงเป็นสิ่งที่ควรได้รับการทำหน้าที่โดยชอบธรรมของแต่ละบุคคลที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันตามสถานะที่เป็นอยู่ หากเป็นสิ่งที่จะต้องได้รับอย่างนั้นจริงๆ ในทุกกรณีไม่ เพราะสิทธิหลายอย่างจะต้องถูกจำกัดอยู่ภายใต้ขอบเขตของศีลธรรมและกติกาสังคมของแต่ละแห่งที่แตกต่างกัน สิทธิบางอย่างจึงกลายเป็นโมฆะเมื่อเข้าสู่สังคมนึง ซึ่งมีระเบียบต่างออกไป

แต่ถือว่าเป็นหน้าที่ของทุกคนในสังคมที่จะต้องให้ความรัก ความเมตตาต่อผู้อื่นตามเหมาะสม ในฐานะที่เป็นเพื่อนร่วมทุกข์ในสังสารวัฏ จึงไม่เป็นการสมควรที่จะเบียดเบียนเอารัดเอาเปรียบผู้อื่นที่ด้อยกว่าตน พระพุทธศาสนาจึงสอนให้มนุษย์รู้จักการเสียสละเพื่อผู้อื่น ไม่ใช่กอบโกยเอาผลประโยชน์จากผู้อื่นเพื่อสนองความต้องการของตน หากทุกคนทำหน้าที่ของตนอย่างถูกต้อง สิทธิคือความถูกต้องชอบธรรมในสังคมนั้นเกิดขึ้นกับทุกคนอย่างได้สมดุลโดยปราศจากความรุนแรงหรือการเรียกร้องใดๆ ทั้งสิ้น

ผู้วิจัยมีความเห็นว่าการส่งเสริมหรือนำเรื่องสิทธิส่วนบุคคลแบบตะวันตกมากเกินไป จะไม่เป็นผลดีต่อทั้งปัจเจกบุคคลและสังคมแต่ประการใดเลย เนื่องจากพื้นฐานแนวคิดที่อิงอยู่บนผลประโยชน์และการใช้อำนาจข่มขู่ความเมตตาอันเป็นฝักฝ่ายแห่งกุศลธรรมเป็นฐานรองรับและจะนำไปสู่ความรุนแรงต่างๆ ตามมา กลายเป็นว่าต่างฝ่ายต่างก็จะตั้งต้นให้เข้ากับทฤษฎีของตน จนไม่อาจหาข้อยุติที่เป็นธรรมซึ่งตรงกับข้อเท็จจริงของปรากฏการณ์ต่างๆ ได้เลย

ดังนั้นแทนที่จะเน้นเรื่องสิทธิตามนัยดังกล่าว เราควรกลับมาให้ความหมายแห่งสิทธิเสียใหม่โดยยึดหลักพื้นฐานแบบพระพุทธศาสนา นั่นก็คือให้เรื่องสิทธิวางอยู่บนหลักแห่งกุศลธรรม โดยเชื่อมโยงระหว่างเป้าหมายชีวิตของปัจเจกบุคคลและเป้าหมายทางสังคมให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน คือการมุ่งประโยชน์และสันติสุขร่วมกัน เพราะหากไม่เช่นนั้นเราก็ไม่อาจสร้างความสงบสุขให้เกิดขึ้นกับแต่ละปัจเจกบุคคลได้เลย เมื่อสันติสุขของปัจเจกบุคคลแต่ละหน่วยถูกรบกวน ข่ม

เป็นไปได้ยากที่ความเป็นเอกภาพจะเกิดแก่สังคมโดยรวม เนื่องจากสันติสุขของปัจเจกบุคคลเพียงคนเดียวที่ถูกรบกวนจนได้รับความกระทบกระเทือนนั้น อาจเป็นเหตุนำไปสู่ความรุนแรงอย่างอื่น ติดตามมาอย่างที่เราไม่อาจคาดคิดได้ ซึ่งสามารถเห็นได้จากเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมครั้งแล้วครั้งเล่า

การสร้างจิตสำนึกเรื่องหน้าที่ของปัจเจกบุคคลตามสถานภาพจึงน่าจะเป็นเงื่อนไขที่สำคัญมากกว่าเรื่องการได้รับสิทธิตามวัยที่เข้าใจกันโดยทั่วไป เพราะหน้าที่ของแต่ละคนจะมีส่วนสัมพันธ์กับการตระหนักถึงสิทธิของบุคคลอื่นและเป้าหมายของชีวิตอย่างแนบแน่น ดังนั้น คนที่สามารถทำหน้าที่ของมนุษย์ได้อย่างสมบูรณ์ก็จะบรรลุถึงเป้าหมายอย่างสูงสุดเช่นกัน ส่วนผู้ที่ทำหน้าที่ได้ในระดับปานกลางก็จะบรรลุเป้าหมายในระดับรองลงมา และผู้ไม่ยอมทำหน้าที่ของตนสักอย่างการจะบรรลุถึงเป้าหมายในแต่ละระดับก็ย่อมเป็นไปได้เช่นกัน

5.3 ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลในพระไตรปิฎกเกี่ยวกับเรื่องสิทธิส่วนบุคคลนั้น ทำให้ผู้วิจัยได้ตระหนักว่า พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับการพัฒนาชีวิตมนุษย์บุคคลในเชิงคุณภาพหรือด้านจิตใจเป็นอย่างยิ่ง

ดังนั้นหากจะมีการศึกษาเพิ่มเติม ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้ว่า

1. น่าจะมีการวิจัยในเชิงภาคปฏิบัติการว่า จะสามารถสร้างเครื่องมือหรือระบบอย่างไรได้บ้าง ที่จะนำเอาหลักการซึ่งผู้วิจัยได้ค้นพบ ไปใช้ให้เกิดผลจริงเชิงสังคมในวงกว้าง โดยไม่เป็นการเบียดเบียนหรือสร้างความเดือดร้อนให้กันและกัน
2. น่าจะมีการศึกษาวิจัยเพิ่มเติมว่า การควบคุมเหตุปัจจัยจากภายนอกนั้น สามารถกระทำได้นาน้อยเพียงใด โดยไม่ถือว่าเป็นการละเมิดสิทธิส่วนบุคคล หากการควบคุมดังกล่าวนี้เป็นผลประโยชน์ส่วนบุคคลที่ถูกควบคุมเอง